

SMJERNICE ZA POKOPNA DRUŠTVA, VJERSKE ZAJEDNICE I OSOBE KOJE RUKUJU MRTVIM TIJELIMA COVID-19 POZITIVNE OSOBE

SMJERNICE ZA OPREMANJE, PRENOS, PREVOZ I POKOP OSOBE PREMINULE KAO POSLJEDICA BOLESTI COVID-19

U slučaju da je osoba umrla od posljedica zarazne bolesti, prenošenje umrle osobe i ukop vrši se na način i pod uslovima koji onemogućavaju širenje zaraze, a u skladu sa obavezama koje proizilaze iz člana 50. Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti FBiH (Službene novine FBiH, 29/05). Lice koje oprema preminulog od COVID-19 infekcije ili osobu koja je preminula pod sumnjom na COVID-19 infekciju ili osobu koja je preminula a za života su joj bile naložene mjere izolacije, prevoz ili ukop takvih osoba, je dužno koristiti ličnu zaštitnu opremu, predviđenu instrukcijama nadležnog državnog organa.

Pripremne procedure:

- Osigurati vozilo kojim će se prevoziti isključivo umrli od bolesti COVID-19;
- Odrediti osobe koje će se baviti procedurama oko umrlih (prijevoz, prenošenje, prebacivanje) i educirati ih za nošenje i skidanje lične zaštitne opreme i procedure postupanja sa umrlim;
- Osigurati vreće za transport umrlih i odgovarajuću ličnu zaštitnu opremu za osoblje.

Postupak sa tijelom umrlog sa potvrđenom COVID-19 infekcijom, ukoliko je osoba preminula u kućnim uslovima, a nije prethodno zbrinuta od strane zdravstvenog radnika

- Ukućani ili drugo lice pozivaju mrtvozornika koji postupi prema Proceduri o nošenju i skidanju lične zaštitne opreme. Oprema koja se koristi obuhvata: FFP2 ili FFP3 maska, zaštitno odijelo, nesterilne rukavice – nitrilne dva komada, zaštita za oči (naočale), pregača prema potrebi u slučaju izlaganja tjelesnim tečnostima i izlučevinama;
- Po konstatovanju smrti od strane mrtvozornika, članovi porodice pozivaju odgovorno nadležno pokopno društvo;
- Porodica najavljuje pokopnom društvu da se radi o osobi koja je preminula od posljedica COVID-19 infekcije.

Postupanje s ličnim stvarima umrlog. Lične, vrijedne stvari umrlog ne treba spaljivati ili na drugi način odlagati. Prilikom rukovanja treba koristiti jednokratne rukavice, očistiti vodom i deterdžentom i nakon toga dezinficirati.

Preventivne radnje kod preuzimanja umrlog:

- Osobe koje rade na preuzimanju tijela umrlog moraju što manje dodirivati stvari, namještaj, predmete i drugo u prostoriji gdje se nalazi umrli;
- Kod preuzimanja umrlog ličnu zaštitnu opremu kako se ne bi narušila higijena u kućnom prostoru umrlog, doma za starije i iznemogle, i druge prostorije u kojima borave ljudi;
- Kao dezinfekcijsko sredstvo moguće je koristiti izosan za sve radnje kao i za dezinfekciju vozila poslije svakog prijevoza (u prilogu Procedura o dezinfekciji vozila za transport);
- Kod skidanja i zbrinjavanja zaštitne odjeće i opreme treba obratiti pažnju na postupak.

Mjere opreza pri rukovanju tijelom:

- Izbjegavati nepotrebna rukovanja tijelom;
- Nositi odgovarajuću ličnu zaštitnu opremu tokom rukovanja tijelom u svakom trenutku;
- Prakticirati higijenu ruku prije i nakon kontakta s tijelom;
- Prakticirati higijenu ruku nakon kontakta s predmetima koji su u dodiru s tijelom;
- Obavljati redovnu dezinfekciju, uključujući sve površine i opremu.

Priprema mrtvog tijela. Potrebno je ispuniti sve šupljine ili rane na tijelu, poput usta, nosnica, ušiju, anusa i otvore od traheotomije pomoću pamučne vate ili gaze namočene u 3-5 g/L dezinficijensa koji sadrži hlor. Potom je tijelo potrebno umotati u dvije plahte natopljene dezinfekcijskim sredstvom, a nakon toga položiti u vreću za transport. Transportnu vreću s tijelom treba jasno označiti sa "COVID-19 pozitivan". **Nakon zatvaranja, vreća se više ne smije otvarati!** Vanjsku površinu vreće za transport potrebno je s vanjske strane dezinficirati sredstvima koje sadrže aktivne tvari i prema uputama proizvođača. Po završetku opremanja, obavezno je izvršiti čišćenje i dekontaminaciju prostora, prema važećim standardima, te u skladu sa Procedurom o čišćenju i dezinfekciji. Lice koje rukuje sa tijelom preminulog mora koristiti adekvatnu ličnu zaštitnu opremu.

Ako je umrla osoba za života bila pod režimom samoizolacije/karantina preventivno se primjenjuju mjere opreza i zaštite koje se primjenjuju kod zaražene osobe.

Transport umrlog. Tijelo se transportira do pogrebnog društva, u gasulhanu, u kapelu ili u druge prostore za smještaj mrtvih tijela u sanitarnoj vreći u sanduku, uz zabranu otvaranja i vađenja tijela preminule osobe, zbog opasnosti od širenja zaraze.

Kod pripreme za ukop prema islamskim propisima, tokom opremanja tijela preminule osobe od posljedica COVID-19 infekcije primijenit će se islamski propisi za osobe preminule od zaraznih bolesti, te će se bijelim čaršafom (čefinom) samo prekriti sanitarna vreća u kojoj se nalazi tijelo preminule osobe.

Tokom pripreme za ukop prema kršćanskim i drugim propisima, tijelo preminulog se u sanitarnoj vreći stavlja u sanduk, nakon čega se sanduk zatvori i ne smije se više otvarati. I u ovim slučajevima potrebno je da se koristi adekvatna lična zaštitna oprema.

U slučaju proglašenja epidemije ili pandemije, kao što je to slučaj s korona virusom u ovom vremenu, u pogledu prisustva dženaza-namazu, sahranama/sprovodima i ukopu preminulog, treba se pridržavati uputstava nadležnih državnih organa koji se odnose na javna okupljanja, tako da ovaj namaz/obred obavi samo jedan vjerski službenik ili lice zaduženo za protokol sahrane/sprovoda i članovi porodice. Svi drugi propisi i običaji, koji se redovno obavljaju nakon ukopa, bilo u domu ožalošćene porodice ili u vjerskom objektu, odgađaju se do otklanjanja opasnosti od epidemije/pandemije.

LIČNA ZAŠTITNA OPREMA ZA OSOBE KOJE RUKUJU SA UMLIMA OD COVID-19 INFEKCIJE, VOZAČE POGREBNIH/POKOPNIH DRUŠTAVA I OSOBE KOJE ODRŽAVAJU HIGIJENU PROSTORA U KOJEM BORAVI UMRLI OD COVID-19 INFEKCIJE

Samo postojanje lične zaštitne opreme nije dovoljno za sprječavanje infekcije virusom COVID-19 kod osoba koje rukuju sa umrlim od COVID-19 infekcije i/ili održavaju prostor u kojem je bila smještena osoba umrla od COVID-19 infekcije. Lična zaštitna oprema može biti izvor infekcije kod nepravilne upotrebe, zbog čega je od ključnog značaja pravilna upotreba lične zaštitne opreme, odnosno uvježbanost i kompetentnost pri njenom stavljanju i skidanju.

Osobe koje rukuju sa umrlim od COVID-19 infekcije moraju nositi ličnu zaštitnu opremu:

- Partikularne maske visokog procenta filtracije (evropske norme FFP2 ili FFP3) ili duple jednokratne maske;
- Zaštita očiju (naočale i vizir);
- Nesterilne rukavice/duge gumene rukavice;
- Vodootporni nesterilni zaštitni mantili dugih rukava ili jednokratni kombinezon;
- Jednokratna kapa (ako nema kapuljače);
- Natikače/kaljače/gumene čizme;
- Držanje distance od 2 metra od umrlog ukoliko je moguće.

Vozači vozila za transport umrlih osoba od COVID-19 infekcije, u slučaju da trebaju pomoći oko transporta pacijenta, koriste:

- Hiruška maska;
- Zaštita očiju (naočale ili vizir);
- Nesterilne rukavice/duge gumene rukavice;
- Zaštitni jednokratni mantil;
- Jednokratna kapa;
- Natikače/kaljače.

Radnice na održavanju higijene vozila za transport umrlih od COVID-19 infekcije, koriste:

- Partikularne maske visokog procenta filtracije (FFP2 ili FFP3) ili duple jednokratne maske;
- Zaštita očiju (naočale ili vizir);
- Duge gumene rukavice;

- Vodootporni nesterilni zaštitni mantili dugih rukava ili jednokratni kombinezon;
- Jednokratna kapa;
- Gumene čizme.

SMJERNICE ZA MEHANIČKO ČIŠĆENJE I DEZINFEKCIJU

Čišćenje je važna metoda dezinfekcije. Ono ne uništava mikroorganizme, ali ih odstranjuje u velikom broju. Pranje u vodi s deterdžentom uklanja preko 80 % mikroorganizama. Čišćenje podrazumijeva uklanjanje nečistoća ili bilo kojeg drugog neželjenog materijala (krvl, ostataka hrane itd.) na površinama i predmetima.

- Cilj čišćenja jest osigurati vidljivu čistoću i uz ispravnu dezinfekciju, zaštitu od zaraznih bolesti.
- Provjetravanje prostorija je obavezno.
- Provjetravanje prostorija kao mjera održavanja higijene prostorija, provodi se minimalno dva puta dnevno po pola sata a po potrebi i češće.

Upute za čišćenje:

- Prije nego što počnete s čišćenjem, stavite masku i rukavice.
- Izbjegavajte dodirivanje lica i očiju tokom čišćenja.
- Držite prozore otvorenima da se prostor provjetrava.
- Očistite pod deterdžentom i toplom vodom (ako je prostor baš zaprljan, oribati ribačom četkom) te nakon toga dezinficirajte.
- Očistite toalete, uključujući WC školjku i sve dostupne površine u toaletu, deterdžentom i nakon toga dezinficirajte.
- Nemojte koristiti raspršivače za nanošenje dezinfekcijskog sredstva na radnim površinama jer može doći do prskanja koje mogu dalje širiti virus.
- Nemojte koristiti metle nego samo vlažno čišćenje.

Upute za dezinfekciju:

- Za dezinfekciju treba odabrati sredstvo koje u sebi sadrži neku od sljedećih aktivnih tvari:
  - Etanol (70 %) (manje prostorije);
  - Asepsol (5 %) (10 ml na 1 l vode);
  - Hlorni granulat (Izosan) 1g na 5 l vode (mala kafena kašikica izosana) na veće površine (podovi, stubišta...);
  - Domestos (po uputi proizvođača);
  - Natrijum hipohlorit (Varkina) 1:50 (1 doza varkine + 50 doza vode i odmah iskoristiti napravljenu količinu).

POSTUPAK ODLAGANJA OTPADA ZA VRIJEME RUKOVANJA SA TIJELOM PREMINULOG/UMRLOG OD COVID-19 INFEKCIJE

Sav materijal koji nastane prilikom postupanja sa tijelom preminulog/umrlog od COVID-19 infekcije, preminulog/umrlog pod sumnjom na COVID-19 infekciju, kao i preminulog/umrlog kojem je za života bila naložena mjera izolacije, kao i sva jednokratna lična zaštitna oprema korištena od strane lica koja zbrinjavaju umrlog/preminulog smatraju se potencijalno opasnim otpadom, koji se kao takav i zbrinjava.

Jednokratna lična zaštitna oprema koju koriste ljekari, medicinsko i nemedicinsko osoblje zbrinjava se kao i sav ostali otpad, ali uz dodatne mjere opreza.

- U kante se stavljaju crvene ili žute pvc vreće. Prije nego što se stave, dezinfikuju se izvana i iznutra.
- Kesa sa otpadom se puni do 2/3 zapremine.
- Nakon toga otpad se sprema na sljedeći način:
  - Na čiste ruke navlačimo čiste rukavice i na lice stavljamo jednokratnu masku, FFP2 ili FFP3 masku;
  - Vežemo vreću pomoću originalne vezice ili ljepljive trake;
  - Zavezanu vreću prebaciti u drugu (sekundarnu) vreću za otpad, pri tome ne dodirujući sekundarnu vreću i kantu rukavicama;
  - Zatim odbaciti upotrijebljene rukavice u sekundarnu vreću;
  - Dezinficirati ruke, skinuti i odbaciti jednokratnu masku, i odložiti u sekundarnu vreću;
  - Dezinficirati ruke i rukama bez rukavica zavezati tu drugu vreću.
- Ukoliko se koriste oštri predmeti treba ih spakovati u posebne neprobojne zatvorene posude/kutije;
- Ovako upakovan otpad treba ostaviti na sigurnom mjestu 72 sata (po mogućnosti na balkon), van dohvata životinja, kao i neovlaštenih osoba, prije nego što se odloži u zajednički komunalni kontejner.

DEZINFEKCIJA VOZILA U SLUČAJU PREVOZA UMRLE OSOBE OD COVID-19 INFEKCIJE ILI POD SUMNJOM NA COVID-19 INFEKCIJU

Vozilo se treba oprati i dezinficirati iza svakog prijevoza umrle osobe od COVID-19 infekcije ili osobe umrle pod sumnjom na COVID-19 infekciju. Pranje se izvodi čistom vodom (po mogućnosti toplom) i deterdžentom. Dezinfekcija se izvodi registriranim dezinfekcijskim sredstvom koja djeluju na viruse prema uputama proizvođača, a preporučuju se sredstva: etanol, natrijev hipoklorit, glutaraldehid, izopropanol, benzalkonijev hlorid, natrijev hlorit.

Dezinfekcija se provodi nakon mehaničkog čišćenja, pranja i sušenja, prebrisavanjem površina otopinom dezinficijensa.

Postupak:

- Lice koje provodi postupak oprema se odgovarajućom ličnom zaštitnom opremom;
- Pripremiti otopinu za dezinfekciju prema uputama proizvođača;
- Mehaničko čišćenje i pranje potrebno je izvesti na uobičajen način kako se to i inače provodi, vodom i deterdžentom;
- Ukoliko postoje vidljiva onečišćenja, jednokratnim materijalom ukloniti nečistoću, te kontaminirani materijal za čišćenje baciti u spremnik/vreću s infektivnim otpadom;
- Nakon čišćenja, pranja i sušenja potrebno je obaviti dezinfekciju. Prebrisati sve površine otopinom dezinficijensa;
- Za površine koje mogu biti oštećene natrijevim hipokloritom (ili drugim korozivnim sredstvom), koristiti 70% koncentraciju etanola;
- Pranjem je potrebno obuhvatiti i vanjske dijelova vozila, a dezinfekcijom kvake i dijelove vrata i karoserije koji su mogli biti dotaknuti rukama, drugim dijelovima tijela ili kontaminiranim materijalima;
- Ličnu zaštitnu opremu za jednokratnu upotrebu treba tretirati kao potencijalno zarazni materijal i odlagati na za to predviđen način;
- Na kraju, izvršitelji trebaju obaviti higijensko pranje ruku vodom i sapunom/deterdžentom, te dezinfekciju ruku sredstvom na bazi 70%-tnog alkohola.

Za čišćenje izbjegavati korištenje komprimiranog zraka ili vode pod pritiskom, isto kao i druge metode koje mogu prouzrokovati prskanje ili ponovnu aerosolizaciju zaraznog materijala.

OPREZ I ODGOVORNOST! VAŠ INZ

(Izvori: ECDC, CDC, Zavod za javno zdravstvo FBiH, INZ)